

NIETENDENCYJNA LITERATURA LITEWSKA

Cztery pokolenia

Dziwne zdaje się w naszych czasach mówić o literaturze tendencyjnej i nietendencyjnej. Mówi się przecież, że każdy artysta tworząc, kieruje się pewną „tendencją”, różnica więc między utworem „tendencyjnym” a „nietendencyjnym” jest względna, tylko ilościowa. Lecz np. *Pana Tadeusza* Mickiewicza nie nazwiemy tendencyjnym, za tendencyjną zaś uważamy dzisiejszą literaturę sowiecką, tendencyjną nazywamy też hitlerowską, gdyż nakreślone z góry cele utilitytarne przesądzają cały jej charakter. A cele te wynikają nie z samej natury twórczości literackiej, lecz z interesów politycznych, społecznych i klasowych.

W ten sposób rozumiejąc literaturę tendencyjną (taka zaś literatura ostatnimi czasy jest aktualna!), znaczną większość dzisiejszych pisarzy litewskich wypadnie uważać za nietendencyjnych. Łączą ich niepolityczne, społeczne cele, w imię których piszą i według których kształtują odzwierciedlany przez siebie świat, lecz podobnie i w podobnych okolicznościach ukształtowała się ich osobowość; w atmosferze tradycyjnej litewskości i religijności. Wypowiadając

się szczerze, nie wykazują przynależności do jakiejś sfery: są to wogóle Litwini. Nie spotyka się u nich tendencyj ani jaskrawo ateistycznych ani też gorąco religijnych.

Jakkolwiek mianem współczesnych pisarzy określamy tych, którzy obecnie tworzą, możemy wśród nich rozróżnić niemal cztery pokolenia. Jedno z nich ukształtowało swe oblicze twórcze jeszcze w czasach zakazu prasy litewskiej. Dziś pokolenie to już wymiera. Tłem literackim dla tej grupy pisarzy, jak i dla całej wówczas Litwy była wieś i stykający się ze wsią dwór. Najaktualniejsze z nich problemy, to kwestie narodowościowe, patriotyczne, społeczne. Nastrój ich — bohaterski lub pełen depresji, zależnie od sukcesów narodu i ludu, lub jego nieszczęść, rzadziej z przyczyn osobistych. Styl romantyczny — realistyczny.

Drugie z tworzących obecnie pokoleń ukształtowało się z chwilą odzyskania prasy (r. 1904). Nie było już wówczas potrzeby prowadzenia walki o samą prasę, lecz należało za pomocą tej odzyskanej prasy ukazać własne litewskie oblicze narodowe. Zrozumiano, że dawniejsza literatura, poświęcona ludowi, niekoniecznie jeszcze musi być narodowa. Herbačiauskas pierwszy zaczął szyderczą, ostrą krytyką burzyć stężalność starszego pokolenia w tradycjach literackich, domagając się nowości, potępiając pozytywizm materialistyczny, żądając mistyki, głosząc zastąpienie literatury ludowej — narodową, poszukującą pierwiastków narodowych w podaniach (1908).

Do formy podań pierwsi silnie nagiełi swą twórczość dwaj „dzukowie“: Krėvė-Mickevičius (obecnie prof. uniwersytetu) i Gira.

Indywidualiści — Emocjoniści

Wielka wojna zmieniła warunki twórczości. Odzyskano niepodległość. Rozpoczęła się praca realna, z którą zazwyczaj

związany jest egoizm, pogoń za karierą. I poezja z gruntu obywatelskiego i patriotycznego uczyniła kilka kroków w kierunku osobistego życia uczuciowego. Poezja zaczęła odzwierciedlać przeżycia spowodowane przez motywy nie społeczne lecz indywidualne.

Pozatem stosunki ze Wschodem i z Zachodem w ciągu wojny i po wojnie doprowadziły do zaznajomienia się z literaturą obcą, z której litewskiej literaturze narodowej najczęściej odpowiadał symbolizm. Najwybitniejszym może i pierwszym, który wzbogacił poezję litewską pięknym pieśnianym, a często i podaniowym symbolizmem, jest Šruoga (obecnie prof. uniwersytetu), także teoretyczny badacz symboliki pieśni. Zapowiada się on jako poważny dramaturg.

Dawną poezję podaniową najlepiej zespolił syntetycznie z symbolizmem Putinas-Mykolaitis (prof. uniwersytetu) w wierszu „Rūpintojėlis“, w którym poeta w smętnym nastroju prostymi słowami podziwia światła nocy, wielkie i małe gwiazdy, wychodzi na równą drogę, gdzie tylko młodym szerokie dumy dumać. Przy równej drodze Żywicieli koł troski i poeta prosi: „Przyjmij mnie troskliwy Żywicieliu, bym spoczął w tę noc przy równej drodze“. Podaniowa poezja Giry i Krėvė-Mickevičiausa znajduje tu wyraz wyższego stopnia; z podań przyjęto nie tylko słowniki z końcówkami zmniejszającymi i pieśzczotliwymi lecz i ducha podania oraz odpowiednią symbolikę.

W innych utworach Putinas jest indywidualistą. Wyraża uczucia, być może patriotyczne, lecz swoje osobiste; gorące pragnienie życia życiem matki — ziemi, smutek, surowe rozmyślanie o losie, które wieńczą pesymistyczne hymny ... Putinas wypowiada się romantycznie, wielkimi symbolami mórza, czarnych aniołów, sokołów, białych ptaków, gołębi, lochów i innymi symbolami żywiołów przyrody. W ostatnich

czasach nastrój poety stał się niefrasobliwy, umie on już, jak Goethe, w zwykłej przyrodzie znaleźć źródło radości.

W dramatach swych Putinas traktuje również tematy nie patriotyczne lecz psychologiczne, filozoficzne, a jeżeli nawet ujmie temat patriotyczny — szuka w nim sensu filozoficznego. Nawet w najpoważniejszej powieści literatury litewskiej *Altorių šešėly* Putinas w sposób autobiograficzny i liryczny rozwija temat psychologiczny — indywidualny: powołanie księdza — poety i kobieta. Bohater powieści, jakkolwiek walczy, nie przewyżcza osobistych zainteresowań uczuciowych. Nie jest w stanie wyrzec się siebie i poświęcić się ideałom, jakby to uczynił człowiek z pokolenia Maironisa.

To trzecie pokolenie przeżywa już wiek nie poezji, ale powieści. Bliska romantycznemu symbolizmowi lub indywidualnemu emocjonalizmowi Putinasa jest znaczna część najmłodszego pokolenia, która rozpoczęła karierę literacką w połowie trzeciego dziesięciolecia b.w. Ideologia jej naogół jest narodowo — religijna. Oni sami, to synowie wsi: wyrosli na wsi, trafili do miasta, jak mówi jeden z poetów: „Więc wyszedłem zabłąkałem się na świat ... chałupka omszała znikła w oddali“. Ze zmianą warunków życia fizycznego następuje i duchowe przekształcenie. W porównaniu ze wsią miasto nęci nieodparcie, a zarazem odstrasza swemi pokusami. Zaczyna się objawiać odraza od miasta, tęsknota za pogodną młodością i wspomnieniami wsi wraz z melancholią i filozofowaniem. Przeniesiona ze wsi wiara młodzieńcza i zżycie się z przyrodą jest dla nich nie źródłem siły krzepiącej do nowej walki, lecz raczej bratnią mocą, dającą ulgę w smutku, jak w utworze Putinasa „Rūpintojėlis“.

Najwyższy poziom i talent wykazał w tej grupie Nėris-Bačinskaitė, która wydała dwa zbiorki wierszy. Poezja jej, to nieustanna tęsknota za szczęściem. Te tematy szczęścia

zabarwione są elegijnością, urozmaicone czasem zachętą do życia i radości, gdyż jesteśmy „młode i wolne sokoły“, gdyż „nasze dnie są jak święto, jak kwitnienie wiśni“. Jakkolwiek zakres jej tematów nie jest szeroki, umie ona urozmaicić go cieniowaniem i nadać formę, w której przeważa pieśniowy element muzyczny oraz symbolika zaczerpnięta przeważnie z przyrody, jak kwitnienie wiśni, wolny wiatr, srebrne jagody, zielone sosny, złote dni, dalekie góry, bławatki, płomienne maki, siwe orły, białe gołębie, ciemne aleje itd.

Obok Néris należy postawić szczerego poetę An. Miškinisa. Formę nie pieśniową, lecz recytacyjną i treść obfitszą w problematykę reprezentuje Brazdžionis. Okazał się on, według opinii pewnego krytyka, człowiekiem naszego wieku, znajdującym się podwójnej sytuacji: pragnąłby z jednej strony zachować przymierze z Bogiem, z drugiej zaś słyszy wołanie Zbawiciela, ale ucieka od niego jak Żyd Wieczny Tułacz. W poezji Brazdžionisa odczuwa się nienasycone rzeczywistością życia, pragnienie wyswobodzenia się z otoczenia a przez to skłonność do spojrzenia na przedmioty i wypadki przez pryzmat mistycyzmu, pesymizmu, czasem melancholji. Nastrój ten w niektórych utworach znajduje wyraz w stylu psalmowym, choć naogół utwory Brazdžionisa mają formę twardą, zawiłą nie bez manieri.

Rówieśnik jego Anglickis lubi filozofować o rzeczach podstawowych, stylem zwartym, zbliżonym do aforyzmu.

Wielkie nadzieje w grupie tej rokuje Kossu-Aleksandra-vičius symbolista — romantyk, który wydał dotychczas jeden tylko zbiór poezji (1932). Jest to szczerzy poeta przyrody litewskiej, z którą usiłuje nawiązać intymną przyjaźń. „Ze szczegółów barwnego świata — pól, łąk, lasu i gwiazd — stworzyłem sobie świat, bajeczny kraj. Nie nacieszywszy się nim sam, oddałem go słowami“.

Do tego świata wchodzi i ojczyzna i Bóg. Kossu, choć

ironizuje z powodu niegodnego postępowania niektórych synów ojczyzny, miłuje ją jednak tak, że nawet „połykając łzy, jak groch rozkwitły, długo o tobie myślałem“. A do Boga woła w smutku: „Śnieg mnie zasypał, deszcz mnie zmoczył i znużył mnie świat i pieśni. Chciałbym zobaczyć Ciebie, Mesjasza, lecz zobaczę dopiero na Sądzie“.

Spolecznicy

Obok indywidualistów istnieje inna grupa, którą zajmują bardziej tematy społeczne, obywatelskie i patriotyczne. Używa ona stylu bardziej uroczystego, nie tak potocznego jak indywidualiści. Ze starszego (trzeciego) pokolenia po Girze najwybitniejszy jest Vaičiūnas. Jak Putinas w utworze „Rūpintojėlis“ dokonał syntezy symbolizmu z poezją podaniową tak Vaičiūnas całą istotę swego kierunku społecznego zawarł w pieśni „Mes be Vilniaus nenurimsim“ („My bez Wilna nie uspokoimy się...“).

Jest to najwyższy wyraz zainteresowań i dążeń uspołecznionego Litwina — patrioty. Toteż pieśń ta stała się jedną z najbardziej popularnych w całej Litwie. Tematami obywatelskimi i patriotycznymi karmi Vaičiūnas publiczność teatralną; jest to jeden z najpłodniejszych i najpopularniejszych dramaturgów.

Z beletrystów społeczników do starszego pokolenia należy płodny do ostatnich czasów Vienuolis-Žukauskas. Dla swych nowel, opowiadań i powieści bierze on tematy aktualne — życie uchodźców z czasów wielkiej wojny, obrazy wojenne, walki Litwinów z bolszewikami i Polakami, powstanie klajpedzkie — odtwarzając pierwsze lata życia niepodległej Litwy. Wysuwa nie rysy bohaterstwa, lecz opowiada, jak poszczególni karjerowicze wyzyskiwali idealizm społeczeństwa. Główną uwagę poświęca Vienuolis

treści: styl jego jest niekiedy nierówny. Wydał on już sześć tomów beletrystyki.

Godny uwagi jest wymowny entuzjasta, liryk, epik i dramaturg Inčiūra i Paukštelis, który przeszedł od liryki i dramatu do powieści. Jest to odtwórca wypadków wewnętrznych, obyczajów i losów jednostek z ludu, pastuchów, uczniów, studentów.

Życie zewnętrzne, zwłaszcza urzędników i wojskowych tworzącego się państwa obrazuje Švaistas — Balčiūnas: zwraca on już więcej uwagę na psychologię bohaterów. Dalej w tym kierunku poszedł Grušas w swych nowelach. Umie on zwłaszcza pochwycić rozdwojenie psychologii ludzkiej, gdy dwa uczucia — impulsywne i refleksyjne — ścierają się, krzyżują i powodują tragizm wewnętrzny. Skutkiem tego większość jego nowel ma charakter dramatyczny. Grušas pisze stylem naturalnym, nieozdobnym.

Znaczenie troskliwiej, bardziej po malarsku stylizuje Vaičiulaitis, zagłębiający się w psychologię społeczeństwa wiejskiego. Udają mu się szczególnie, jak portrety Murilla, obrazy dzieci. Używa formy baśniowej aby odtworzyć psychologię mas lub problemat psychologiczny jednostki, wynikający ze stosunku człowieka do zasad moralnych, do niewidzialnej lecz odczuwalnej boskości. Na odtwarzany przez siebie świat i jego słabości patrzy spokojnie z lekkim humorem.

Literatura Mieszczańska

Zarówno na indywidualistach jak na społecznikach zaciążyło zetknięcie się z wsią. Lecz już w latach powojennych pod wpływem zagranicznego futuryzmu niewielka grupa pisarzy postanowiła przenieść do literatury miasto z jego życiem technicznym. Tysliava wzywał w poezji Litwina, aby porzucił zielone lasy i szedł na asfalt miasta. Miesz-

czański futuryzm reprezentowało czasopismo *Keturi vėjai* (1924), szybko jednak upadło i naśladownictwo futuryzmu już jest kwestią historii. Przedstawiciele jego zrezygnowali całkiem z literatury. Na pamiątkę po nich pozostało trochę istotnie dobrych wierszy, chociaż, prawdę mówiąc, najlepsze należą do symbolistów.

Nie mając nic wspólnego z ruchem *Keturi vėjai*, przed nim jeszcze (1922) wniósł miasto do poezji Savickis, człowiek nowej, wyrafinowanej kultury miejskiej. Jakkolwiek za tło jego utworów beletrystycznych służy często przyroda lub życie wiejskie, właściwie zaczerpnął on już kultury mieszczańskiej. Lecz Savickis nie analizuje życie mieszczańskiego, nie rozbija go na szczegóły, jak to czynili realiści. Wyraża on subiektywnie syntetyczne wrażenie. W ten sposób życie realne w jego twórczości staje się schematycznie przeistoczone. Schematyzmowi temu odpowiada styl lokaniczny, tworzony często ze zdań nielogicznych lecz psychologicznych, z samych zdań pobocznych, z samych części zdań. Na ukazany przez siebie świat autor patrzy z chłodną obojętnością, ironią i cichym humorem.

W litewskiej patryjotyczno — romantycznej literaturze ludowej Savickis, zdaniem Putinasa, odsłanił nową kartę. Zwłaszcza młodsze pokolenie uległ jego manierze stylizacji — rąbana i łamana zdania. Spośród tych młodych najbardziej utalentowanym jest Ramonas nowelista, który z takim samym nastawieniem odnosi się do wybieranych przez siebie przedstawicieli życia-elegantów miejskich, chłopów i dziewcząt. Uwypukla on w nich starannie, podobnie jak Savickis, poczynania ludzkie, wynikające z instynktu erotycznego. W ostatnich jednak czasach sam Ramonas odsuwa się już od tego człowieka fizjologicznego, szukając w nim wyższych sił.

Esteci i Reflekcjoniści

Całkiem na uboczu od indywidualistów, emocjonalistów i społeczników stoi kilku estetów, filozofów życiowych. Przedewszystkim ks. Gustaitis (zm. w. r. 1928) znany tłumacz *Sonetów krymskich*, *Parysa* i *Dziadów* Mickiewicza. Tematy jego liryk są obiektywne — klęski i zwycięstwa narodu i ojczyzny. Nastrój — klasycznie spokojny i podniosły. Szyka on wszędzie przykładów poświęcenia dla narodu, społeczeństwa, wzniosłych ideałów równości, braterstwa i moralności religii chrystusowej. Forma klasyczna troskliwie opracowana.

Bardziej jeszcze na uboczu stoi Kirša, tłumacz *Witolraudy* Kraszewskiego. Stosunek swój do życia realnego charakteryzuje tak: „Jak ból, wygnany z ciała, wzniosłem się twarzą nad ziemię. Jedni ukochali słońce, inni — kwiaty, lecz w mojej piersi — głaz“. Usunął się on z rzeczywistości w świat zjaw i złud, na które reaguje i który usiłuje wypowiedzieć zapomocą monumentalnych symbolów lub pojęć abstrakcyjnych. W rezultacie autor uskarża się, że nie wypowiedział swego „ja“, ogólne zaś wrażenie jego poezji, to „gniewny i chłodny obraz, jak targanego przez wiatr całunu“.

Vydunasa ukazuje tragedia *Gaisras* jako pisarza filozoficznego, chociaż opracował on tu tematy realne z czasów wielkiej wojny.

Wszyscy ci esteci, filozofowie życia, stoją oddzielnie jak kamienie przydrożne przez młodsze pokolenie nie-doścignięci, choć podziwiani.

* * *

Ramy artykułu informacyjnego pozwalają nam na wymienienie jedynie najbardziej charakterystycznych pisarzy. Większość tych, jak powiedziano pisarzy nietenden-

cyjnych, grupuje się dookoła czasopism *Židiny*, *Naujoji romuva*, *Vairas* i in. W roku 1932 szereg młodszych pisarzy orientacji katolickiej, pobudzanych przez entuzjastycznego publicystę i krytyka Keliuotisa do dynamiczności i aktywności, wydał almanach *Granitas*. Większość tej grupy utworzyła towarzystwo „Šatrija“, wszyscy zaś niemal wyszczególnieni tu literaci zgrupowali się w Towarzystwie Pisarzy Litewskich. Nie wchodzi do niego tylko kilku, tworzących zespół *Trečias frontas* o ideologii wyraźnie marxowskiej, zmuszającej literaturę do służenia ideologii klasowej. Byli oni wzmocnionym wyrazem tej tendencyjnej literatury proletarjackiej, której pierwiastki znajdujemy w literaturze litewskiej jeszcze z czasów zakazu prasy. Przeciw ich organowi zastosowano środki takie, jak przeciw propagandzie komunistycznej, sami zaś trzeciofrontowcy rozeszli się.

W ostatnich czasach wśród literatów litewskich powstał znowu spór o literaturę tendencyjną. Tendencja ta miałaby być tym razem nacjonalistyczna. Gorącym jej propagatorem jest Alantas-Jakševičius, który w wydanym wcześniej zbiorze nowel dał się poznać jako esteta klasycznie ogładzonej literatury mieszczańskiej. Większość jednak młodszych i starszych pisarzy doby obecnej broni swobodnej twórczości, trwając na stanowisku, że pozytywne wartości literatury winny wynikać same przez się z natury samego utworu, nie zaś być inspirowane zgóry.